

Віра Котович, кандидат філологічних наук, доцент

кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЙДАВНІШУ СЛОВ'ЯНСЬКУ ТОПОНІМОТВІРНУ МОДЕЛЬ

У статті розглядаються назви поселень на *-*jь* – одні з найархаїчніших на території всієї Славії. До цієї групи ойконімів належать найменування міст Галич та Дрогобич, походження яких досліджується у статті. Розглядаються історичні фіксації ойконімів у періоджерелах, реконструюються антропоніми, що послужили базами для назв аналізованих поселень.

Постановка проблеми. Посесивні утворення з архаїчним суфіксом *-*jь* беззастережно вважаються найдавнішими ойконімами. Ще у праслов'янський період цей суфікс був засобом вираження присвійності, вказував на індивідуальну належність об'єкта особі, чиє ім'я лежало в основі назви поселення. На думку дослідників, такі найменування первісно використовувалися для називання давніх міст (городів), а пізніше і дрібніших поселень – сіл, дворич. Деякі на початок XIII ст. суфікс *-*jь* занепадає і посесивність все частіше передається за допомогою суфіксів *-ів, -ин*. Зрозуміло, що в сучасній українській мові давно немає суфікса *-*jь* у його первісному вигляді. Саме тому без попередніх лінгвістичних студій важко збагнути походження ойконімів, що стали об'єктом нашого дослідження – Галич та Дрогобич. Вибудовуються різні версії, виникають припущення, беруться до уваги народні легенди та перекази, а між тим українські та зарубіжні ономасти чітко визначили, за якою моделлю утворено аналізовані ойконіми, а окремі застереження чи розбіжності виникають лише при встановленні антропонімів, що лежать у їх основах.

Аналіз останніх досліджень переконує, що, починаючи з минулого століття, давньоукраїнська літописна ойконімія спадщина привертає увагу не лише лінгвістів, але й істориків, географів – і в цьому, як це не парадоксально звучить, більше мінусів, ніж плюсів. Історики переважно відштовхуються від часу заснування поселення, першої писемної згадки про нього, географи – від місця локалізації населеного пункту, а далі і ті й інші зосереджують увагу на семантиці основи, на зіставленні назви поселення з іншим відомим словом, чи то в мові рідній, чи в чужій. Для лінгвіста, ономаста, першочергово важливою є словотвірна структура власної назви, бо семантичним, етимологічним студіям мають передувати дерива-

тологічні. Тому за мету нашої статті ставимо: 1) аналізуючи походження ойконімів Галич та Дрогобич, простежити, чи може топонімотвірна модель бути показником часу заснування поселення; 2) розглянути особові власні назви, що лежать в основах досліджуваних посесивних утворень з суфіксом *-*jь*; 2) довести, що необхідною умовою успішних семантичних студій є їх попереднє словотвірне вивчення. Нерозуміння цього призводило в минулому до серйозних помилок у царині топоніміки. І навпаки, безперечні успіхи української ономастики протягом останніх десятиліть значною мірою зумовлені тим, що увага дослідників від коренів топонімів звернулася до їх будови. Детальне ж з'ясування будови власної назви значно полегшує прочитання її семантики [16, 43]. Щоправда, цю думку слід поширити твердженням Д. Бучка про те, що домінуючим способом творення самих топонімів є не суфіксація, а просте перенесення готових апелятивів (безафіксних і афіксальних) у розряд топонімів. Тобто ведучи мову про словотвір ойконімів, маємо розуміти, що одні назви населених пунктів України структурно сформувалися ще до того, як стати ойконімами, а інші відразу, від часу свого виникнення були найменуваннями населених пунктів, тобто топонімотвірними є афікси лише в ойконімах цієї другої групи [3, 249].

Виклад основного матеріалу. Галич є одним із найдавніших ойконімів України. В історичній літературі наведено кілька дат, які свого часу дослідники вважали першими писемними згадками про стародавнє поселення. Усі вони пов'язані з певною подією, що стосувалася історії Галицької землі XI – XII ст. Тривалий час існувало припущення, що перша писемна згадка про Галич – це запис про смерть понад трьохсот солеторговців, котрі втопилися внаслідок повені, про що у Київському літописі під 1164 р. сказано: “То же

лѣго бысть поводъ велика въ Галичи: Божиимъ попущениемъ умножившюся дождю внезапу, въ одинъ день и в нощъ пойде вода изъ Днѣстра велика и в болонье, и взиде оли до Быковаго болота, и потопаи челоуѣкъ боле 300..." [13 II, 524]. Ранішою датою вчені вважали 1144 р. Того року князь Володимирко галицький поїхав у Тисменицю на лови, а галицькі зрадливі бояри послали негайно по Івана Ростиславича-Берладника у Звенигород і ввели його в *Галич*. Володимирко зібрав дружину і по довгій облозі відібрав від Івана город: "...и всѣдоша (на кони) на Володимерка на Галичь" [13 I, 311]. З цього місця в літописі видно, що княжий *Галич* уже тоді був добре укріпленим поселенням, мав міцні ворота і міг цілий місяць успішно боротися проти наступу. Таких укріплень не можна було зробити за короткий час. Тому треба вважати, що *Галич* уже до того часу існував не один десяток років. Довгий час вважалося, що перша згадка про древнє місто зустрічається у Києво-Печерському патерику під 1098 р., де розповідається, що під час війни київського князя Святослава Ізяславовича з галицькими князями Володарем і Васильком припинився підвіз солі з *Галича* до Києва: "И не пустиша гостей из *Галича*, ни людей, от Перемышли, и не бысть солі во всей Русской земли" [10, 151 – 152].

1980 р. у статті "Историческая типография древнего Галича", надрукованій у Науковому збірнику "Славянские древности", львівський археолог Вітольд Ауліх вказав на ще давнішу першу писемну згадку про *Галич* – 898 р. Дослідник посилався на анонімного нотаря угорського короля Бели, який у своїй історії згадує про гостювання в галицького князя угорського ватажка Алмаші зі своїм військом, що тоді переходило через Русь на нові кочовища в Панонію. І хоч деякі вчені висловили сумніви щодо цього джерела, написаного в 30-х роках XII ст., але автор, мабуть, мав у своєму розпорядженні давні джерела – угорські хроніки. Тим більше, що Іпатіївський літопис також згадує про перехід у 898 р. угрів через Руські землі у Панонію [2, 137]. Археологічним підтвердженням присутності угрів біля *Галича* в цей час є відкриття у 1937 р. біля с. *Крилоша* поховання багатого угорського вершника, датоване X ст. [1, 98]. Ці аргументи досить вагомі, щоб з 898 р. вести літописання старовинного *Галича*. Саме цю дату і було прийнято для широкого відзначення у 1998 р. 1100-річчя від часу першої згадки про *Галич* [4, 20].

Походження ойконіма *Галич* постійно привертає увагу вчених. Відомий дослідник княжого *Галича* Ярослав Пастернак перерахував усі відомі йому версії. Він підкреслив, що назву *Галич* істо-

рики XV – XX ст. виводили: 1) від гіпотетичного *Галиці*, який мав бути похований у Галичиній могилі; цю думку свого часу прийняв І. Крип'якевич та І. Шараневич; 2) від гори *Галич*, що нею мала бути замкова гора в нинішньому *Галичі*; з таким поясненням погоджувався польський історик другої половини XVIII ст. Лойко; віденський історик кінця цього ж століття Енгель; львівський історик-публіцист XIX ст. М. Стенчинський; 3) від кельтійського племені *галатів*; таке пояснення відкинув пізніше Б. Хмельовський та Гакет, але згадує про нього ще як про цілком можливе Т. Браун. Про вживання у XIV – XVI ст. термінів *Галатія* і *галати* в значенні *Галичина* й *галичани* говорив В. Абрагам, Тайнер, Длугоша, Люція; 4) від недалеких *галійців* (скордисків); 5) від *галізонів* чи *алізонів*, які, за Геродотом, жили над долішнім бігом Бугу та Дністра; 6) від чорної *галки*, що її мала в своєму гербі спершу Галицька земля, а відтак австрійське королівство Галичина; 7) від можливого "*гал*" – чорний; 8) від польського слова *hala* – "гора"; 9) від грецького слова *ἅλς* – "сіль"; першим цю думку висунув австрійський історик кінця XVIII ст. Гакет; пізніше таке пояснення прийняв Т. Свенціцький, після нього німецький географ Й. Еглі та історик Т. Коструба, який навів подібні назви місцевостей *Гальштат* зі старовинними копальнями солі в колишній Долішній Австрії та *Галле* в Німеччині. Цю версію розглядав як одну із найбільш імовірних і Ярослав Пастернак [11, 24 – 26].

Автори "Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі" наводять ще й такі тлумачення щодо назви поселення *Галич*: 1) посесив на *-*jь* від давньоруської особової назви *Галица*, в основі якої лежить апелятив *галица* "галка"; 2) безпосередньо від апелятива *галица*, що відбито в гербі *Галича*, основним компонентом якого є зображення галки; 3) від литовського *galas* "кінець, вершина"; 4) з готського *hallus* "скелі"; 5) від словенського *golъ* "голий, оголений"; 6) від українського *галива* "прогалина в лісі", польського *hala* "голе місце" [7, 17] і далі від етнонімів та "соляна теорія", як у Я. Пастернака.

У всіх наведених тут етимологіях до уваги бралася тільки коренева основа *гал-*. Але, як переконливо доводять сучасні українські ономасти, твірною основою ойконіма *Галич* не можуть бути апелятиви *гал*, *гало* чи топоніми *Гало*, *Гала* або ж антропоніми *Галка*, *Галица*, оскільки незрозумілою тоді стає поява і функція патронімиго за своїм значенням суфікса *-ич*, який вживається лише в антропонімії. Отже, якщо виходити не лише з твірної основи, але й зі структури цієї на-

зви в цілому, то за структурою ойконім *Галич* – це виразний відантропонімний посесив на *-*jь* з первинним значенням “*Галичъ* (дворъ чи ін.)”. М. Худаш частково погоджується з думкою тих дослідників, які пов’язують походження назви *Галич* з антропонімом *Галица* [14, 158; 16, 251]. Д. Бучко ж переконаний, що утворений цей ойконім від антропоніма *Галикъ* [3, 91]. Кінцевий приголосний *-к* основи антропоніма *Галикъ* при сполученні з посесивним топонімотвірним суфіксом *-*jь*, змінився на *-ч* [3, 250]. Стосовно особової назви *Галикъ*, то це може бути похідне суфіксальне утворення на *-икъ* від вихідного *Галь* [9, 56] – відкомпаративного утворення, що виникло шляхом усичення слов’янських автохтонних особових власних імен-компаратив типу польського *Haiesław* [19 II, 246].

Дрогобич, очевидно, молодший від *Галича*. Але утворено назву поселення за такою ж топонімотвірною моделлю. Найперша з відомих документальних згадок про *Дрогобич* датується лише 1387 роком. Але на південній стіні Дрогобицького костюлу є такий напис: “Казимир III Великий, король польський з нагоди злучення Русі з Польщею 1339 року надає місту *Дрогобичу* права, дає за герб місту соляні топки, призначає парафіяльним костюлом для латинських католиків, що оселяються в *Дрогобичі*, руську церкву Діви Марії” [6, 14]. Це тільки один із багатьох фактів, котрі переконують нас у тому, що час заснування *Дрогобича* – далеко не XIV ст. У документах знаходимо такі фіксації назви поселення: 1390 р. – *Drohobicz* [17 III, 87], 1406 р. – *Drohobicz* [18, 138], 1432 р. – *Drohobycz* [12 II, 92], 1484 р. – *Drohobycz* [17 XVI, 188]; 1498р. – около *Дорогобыча* [13 IV, 54 – 55], 1564 р. – *do Drohobicy* [17 I, 215], 1699 р. – города *Дорогобича* [5, 173], 1785 – 1788 рр. – *Drohobycz* [8, 107], 1947 р. – *Дрогобич* [15, 178]. Як бачимо, починаючи від XV ст., документи фіксують два варіанти ойконіма – *Дрогобич* і *Дорогобич*. Саме варіант із повноголоссям – *Дорогобич* і був первісним, а латино- і польськомовні джерела у відповідності з фонетичними законами польської мови засвідчують цю назву без повноголосся. Нерозуміння цього спричинилося до того, що в деяких працях у минулому висловлювалася версія, основана на легенді про зруйнування татарами в 1240 р. містечка *Бич* і заснування згодом поблизу нього нового міста – *другого Бича*, від якого і пішла назва *Дрогобич*. Ця версія не має ніякого наукового підтвердження. Тим більше, історичні джерела навіть не фіксують існування легендарного містечка *Бич*. Обґрунтованим і визнаним авторитетними сучасними ономастами є твердження

про те, що *Дорогобич* – посесив на *-*jь* від особової назви **Дорогобитъ*. Кінцевий приголосний *-т-* особової назви **Дорогобитъ*, сполучившись із посесивним суфіксом *-*jь*, згідно із законами праслов’янської мови, змінився на *-ч-*: **Дорогобитъ* + *-*jь* > *Дорогобичъ*. Первісне значення “*Дорогобичъ* (дворъ чи ін.)”, тобто двір, що належить *Дорогобиту*. На жаль, особова назва **Дорогобитъ* не виявлена нами в жодному з відомих ономастиконів. Про її існування в минулому свідчать імена-композиції, складові компоненти яких аналогічні з компонентами імені **Дорогобитъ*. Так, препозитивний компонент *Дорого-* (*Дрого-*, *Драго-*) засвідчений як у препозиціях давніх українських, лужицьких, чеських, польських імен: *Дорогобугъ*, *Дорогомилъ* [9, 457], *Drahobul*, *Drahobud*, *Drahomil*, *Drahomir*, *Drahorad* [20, 75], так і в постпозиціях: *Nedrah*, *Setidrah*, *Sobedrah* [20, 75]; постпозитивний компонент *- битъ* фіксується серед давніх сербських імен у препозиції: *Битомиръ* [12, 12], а серед чеських – у постпозиції: *Radobyt* [20, 72]. Це дає змогу дослідникам твердити, що особове ім’я **Дорогобитъ* у наших давніх предків існувало і саме *Дорогобит* був засновником чи першим власником *Дрогобича*.

Висновки. *Галич* та *Дрогобич* є одними з найдавніших посесивних утворень з формантом *-*jь*, мотивованими слов’янським відкомпаративним (*Галик* від *Haleslaw*) та композитним (**Дорогобитъ*) іменами. Приналежність цих ойконімів до давньоукраїнського періоду визначається не тільки за часом їх першофіксацій у джерелах, а й на основі певних лінгвальних та екстралінгвальних даних. Модель, за якою утворено аналізовані нами ойконіми, після XIII ст. уже була непродуктивною, а це означає, що не лише літописний *Галич*, але й вперше засвідчений в історичних документах XIV ст. *Дрогобич* був заснований значно раніше – в княжу добу.

1. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья. (Раннесловянский и древнерусский периоды). – К.: Наукова думка, 1990. – 160с.
2. Аулих В. В. Историческая топография древнейшего Галича // Словянские древности. Этногенез. Материальная культура Древней Руси. – К.: Наукова думка, 1980. – 210 с.
3. Бучко Д. Г. Найдавніші топоніми Прикарпаття // *Badania dialektów onomastyki na pagraniczu polsko-wschodnio-słowiańskim*. – Białystok, 1995. – С. 249 – 259.
4. Грабовецький В. Нарис історії Галича. – Галич: райдрукарня, 1997. – 180 с.
5. Дополнение ко Сводной Галицко-русской

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

- летописи с 1600 по 1700 год, составил А. С. Петрушевич. – Львов, 1874. – 260 с.
6. Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Бескид, 1997. – Т. 4.
7. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі // Відп. ред. О.С.Стрижак. – К.: Наукова думка, 1985. – 253 с.
8. Йосифінська (1785 – 1788) і Францисканська (1819 – 1820) метрики: Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К.: Вища школа, 1965. – 214 с.
9. Морошкин М. Я. Словянський именовослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. – Спб., 1867. – 160 с.
10. Пам'ятки мови та письменства давньої України. Києво-Печерський патерик. – К., 1930. – 590 с.
11. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850 – 1943 рр. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 253 с.
12. Пачичъ И. Именовословъ или речникъ личных именъ разныя народа славенски. – Будим: Миловукъ, 1828. – 113 с.
13. Полное собрание русских летописей. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – Т.1. – Ипатьевская летопись. – Т. 2. – Лаврентьевская летопись.
14. Туников Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён // Записки отделения русской и славянской археологии русского арх. общества. – Спб., 1903. – Т. 6.
15. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ – К.: ВРЕ, 1947. – 790 с.
16. Худаш М. Л. Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). – К.: Наукова думка, 1991. – 268 с.
17. Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868 – 1935. – Т. 1 – 25.
18. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880 – 1902. – Т. 1 – 15.
19. Słownik staropolskich nazw osobowych // Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1965 – 1985. – Т. 1 – 7.
20. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha: Nakladatelství ČSAR, 1964. – 160 s.

Оксана Сапеляк, кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу етнології сучасності

Інституту народознавства НАН України

м. Львів

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

У статті розглядаються складні взаємовідносини між поляками та українцями, які емігрували до Аргентини наприкінці XIX – першої третини XX століття. Основним матеріалом для дослідження є дані, зібрані автором у провінції Місіонес, під час наукового відрядження до Аргентини 1999 року.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Коекзистенція на стику етнічних культур – одне з найактуальніших питань сучасної етнологічної науки. Особливо мало вивченим, радше невивченим, з цього огляду є питання відносин між етнічними групами, одна з яких належала до панівної, інша – до колоніально залежної, в еміграції, коли вони опинилися в рівноправних умовах на теренах нового місця проживання. Йдеться насамперед про збереження / зникнення усталених стереотипів взаємин. Для розгляду проблеми міжетнічних відносин в такому ракурсі може послужити матеріал, зібраний автором у аргентинській провінції Місіонес, про еміграцію поляків та українців-русинів з Га-

личини (головно з Товмачького і Городенківського повітів Станіславівщини – нині Тлумацького і Городенківського районів Івано-Франківщини) до Аргентини наприкінці XIX – першої третини XX століття. Нерівноправні нації в Польщі опинилися в іспаномовному середовищі з рівними можливостями стосовно розкриття та розвитку потенціалу окремих індивідуумів, спроможності в підприємстві, торгівлі, рівноправності культур.

Однак перетин кордонів Польщі не означав кардинальної зміни у стосунках між поляками та українцями. По-перше, нерівноправність виявилася стосовно **національної ідентифікації**. Респонденти у провінції Місіонес наголошували, що їхні діди-прадіди вимагали під час реєстрації у